

Ortak Türk - Mısır Halk Kültürü Ürünlerinin Araştırılması Üzerine Görüşler *

Prof. Dr. Erman ARTUN

XI. yüzyıl ve sonrası Orta Asya Türklüğü için sürekli bir göç devri oldu. Bir kısım Türk boyları orada kendilerini korurken, bir kısım Türk boyları da batıya doğru göç ettiler. Batıya doğru göç edenler de çeşitli yönlerle ayrıldılar. Kimisi kuzeyi takip etti ve Karadeniz'in kuzeyine gitti. Bir kol Kafkaslarda konakladı; bir kol güneye indi. Bir başka kol Anadolu'ya girdi. Böylece büyük kitleler halinde göç eden Türk boyları İran, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye, Irak, Mısır, Anadolu ve Rumeli'ye yayıldılar.

Türkler, dünya üzerinde geniş bir alana yayılmış, çeşitli kültür ve uygarlık kaynaklarından beslenmiştir. Türkler büyük bir kültür coğrafyasına sahiptir. Bu coğrafyada, tarih sürecinde Türkler; imparatorluklar, devletler, beylikler, hanlıklar biçiminde örgütlenmiştir. Orta Asya, İslamiyet ve imparatorluk süreçlerinden günümüze kadar aktarılan kültürel miras, her iki ülke için kesişme noktalarına sahiptir.

Türk edebiyatı gelişimi boyunca komşu coğrafyalardaki halkların edebiyatından etkilenmiştir. Bu etkileşimler de doğaldır. Türkler İslamiyet'i kabul etmezden ve Anadolu coğrafyasına yerleşmeden önce özgün ve milli bir edebiyata sahipti. Dinî ve coğrafi değişimler sonucu Türkler yeni bir uygarlık dairesine girdi. Bu uygarlık dairesine Araplardan ve Farslardan siyasi kültürel ve edebi anlamda etkilenmeler, gerçekleşmeye başlamıştır. IX. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadarki dönemde Türk sanatçıları Orta Doğu'yu ve İslam dünyasını, Arap dili ve edebiyatını yakından tanıyor, Arapça'dan tercüme yapıyordu. Türkçe şiirlerde aruz ölçüsünün uzun bir dönem kullanılması, Türk şairlerin Arapça divan tertiplenmeleri, bazı Arapça ek, kelime ve söz öbeklerinin Türkçe'de hâlâ kullanılması Arap dili ve edebiyatının Türk dili ve edebiyatına etkilerini gösteren bazı örneklerdir.

Türk ve Mısır halklarının ilişkileri çok eski dönemlere uzanmaktadır. Türkler ve Mısırlılar yüzyıllar boyunca sürekli etkileşim halinde olmuşlardır. Aynı coğrafyayı paylaşmaları, her iki halkın maddî ve manevî kültüründe büyük izler bırakmıştır. Mısır'la dokuzuncu yüzyılda başlayan ve on altıncı yüzyıldan itibaren Osmanlılarla devam eden uzun bir tarihimiz ve bunun geride bıraktığı önemli bir kültürel birikim, aile bağları ve halklar arasında karşılıklı sempati vardır.

Türk ve Mısır halklarının 500 yıllık ortak tarihleri, birliktelikleri, kültürel ilişkileri vardır. Türkler ve Araplar bin iki yüz elli yıldan bu yana, beraber yaşayan kardeş topluluklardır. Özellikle, Mısırlılar ve Türkler, Tolonlar zamanından beri beraber yaşıyorlar. Ondandır İhşidîler, Memluklar ve Osmanlılar Mısır'a gelip, Mısırlılarla beraber yaşadılar.

Dünyanın en eski uygarlıklarından biri olan Mısır toprakları, Yavuz Sultan Selim zamanında (1517) Osmanlı devletinin bir parçası haline gelmiştir. Böylece din birlikteliği olan Türkler ile Mısırlılar arasında idarî, askerî hatta malî bir birliktelik de meydana

* International Turkey Egypt Relations Symposium and Art Exhibition, 2-7 Kasım 2009

gelmiştir. Yüzyıllarca süren bu birlikteliğin etkisiyle dil, kültür, sanat, din, sosyal hayat gibi çok farklı alanlarda etkileşimin olması da kaçınılmazdır.

Türklerin bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya göçü, beraberinde büyük kültür değişimlerine de yol açmıştır. Osmanlılar Mısır'daki hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Osmanlı sanatı, edebiyatı, mimarisi, musikisi yalnızca İslam uygarlığında değil, dünya uygarlık tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Orta Asya bozkırlarında doğup yeşeren Türk'ün sanat geleneği tanıştığı yeni kültürlerle gelişmiş, kendi yorumunu da katarak yaşadığı yüzyıllara yeni bir üslup ile taşımıştır. Osmanlı Devleti sınırlarını genişletirken karşılaştığı kültür geleneklerinin de öncüsü olmuştur. Üç kıtada politik, ekonomik ve askeri hâkimiyet sağlayan Osmanlı aynı zamanda kendine miras kalan kültür geleneklerini de reddetmemiş, taşıdığı geleneksel kültürün içine katarak sindirmiştir (Biol, 2001: 178).

Pek çok Osmanlı şairi çeşitli nedenlerle Mısır'a gitmiş, giden şairlerden bazıları da Mısır'la ilgili izlenim ve kanaatlerini dile getiren şiirler söylemişlerdir. Bu şiirler o dönemde Osmanlı'nın ve halkın, Mısır'a ve Mısırlılara bakış açısını göstermektedir. Şiirlerde Mısır'ı verimli toprakları, Yusuf Peygamber'in yurdu olması, hurma ve şeker kaynağı olması gibi yönleriyle övdükleri, tozlu ve sıcak, çöl iklimine sahip bir gurbet diyarı olması gibi açılardan yermişlerdir.

Mısır'ın çok eski zengin bir tarihî-kültürel mirası vardır. Anadolu bir uygarlıklar beşiğidir. Mısır ise bilinen insanlık tarihinde kendisinden sonra gelen kültürleri etkilemiş önemli bir merkezdir. Kahire bir kültür ve sanat merkezi oldu. Arapça çok geniş bir alana yayılarak kültür dili haline gelmiştir.

Mısır'a 500 yıldan fazla bir süre boyunca hakim olan Osmanlı Devleti, zengin kültürünü bu bölgeye taşımış, halkların kurduğu ilişkiler bu kültürün paylaşılmasını, bölgede kökleşmesini sağlamıştır. Bölgeye göç eden Türkler, beraberlerinde Anadolu-İslam kültürünü, mimarisini, el sanatlarını, Türk Orta Asya-Anadolu kültür ve geleneğini, folklorunu da taşımışlardır.

Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır'da Osmanlı-Türk kültürü geliştirilerek bir temel üzerine oturtulmuştur. Mehmed Ali Paşa'nın yenilik politikaları sonucunda Osmanlı-Türk kültürü yaygınlaşmıştır. İstanbul'u örnek alan bu kültürel gelişimin sonucunda "Osmanlı-Mısır" kültürü oluşmuştur. Mısır'da yaşayan Türklerle gelişen Türk kültür varlığı günümüze ulaşmıştır.

Uygarlıklar ve kültürler arasındaki benzerlik birbirimizi anlamayı kolaylaştırıyor. Mısır Osmanlı'nın kültür mirasına sahip çıkmaya devam etmektedir. Türk dilindeki kelimelerin ve kavramların yüzde 28'i Arapça kökenlidir. Mısır'da Türkçe kelimeler ve kavramlar kullanılıyor. Günlük hayatta kullanılan dilde 1000-1500 Türkçe kelime vardır.

Kültürlerin birbirlerini etkilemeleri doğaldır. Nitekim Türk kültürü de diğer kültürlerle etkileşimde bulunmuştur. Bu süreçte sadece alan taraf olarak kalmamış, diğer kültürleri etkileyerek insanlığın ortak değerlerine büyük katkılarda bulunmuştur. Mısır'ı yurt tutan Osmanlı, karşılaştığı yeni kültürlerle beraberinde götürdüğü Türk kültürünü harmanlamıştır. Mısır'da, türkülerde, nakışlarda, yemeklerde, halk oyunlarında ve birçok konuda Osmanlı sanatlarına mal olmuş ortak Türk-Mısır zevkini bulmak mümkündür.

Mısır'da Türk sanatı yeni bir kimlik kazanarak uygarlık tarihine Osmanlı mührünü vurmuştur.

Mısır'da Türk edebiyatının her türünde önemli eserler verilmiş, bu edebi anlayış, bölgede kök salmış ve yerel halkların kültürüyle kaynaşmıştır. Mısır ve Türkler arasındaki kültür alışverişi, ortak bir kültürün temelini oluşturmuştur. Mısır'daki kültür hayatı ve etkileşim incelendiğinde, Mısır'da Türk kültürünün yaşayan izleri olduğu görülecektir. Bu yakınlaşma, akrabalık ilişkileriyle perçinlenmiş, ortaya zengin bir kültür çıkmıştır. Mısır'ı dolaştığımızda ortak kültür özelliklerini görürsünüz.

Mısır'da Türk kültürünün yayılmasında ve gelişmesinde vakıfların büyük bir rolü vardır. Vakıflar, şehirlerin alt yapısı, hayat kültürü ve diğer gereksinimlerin karşılanmasında esas unsuru oluşturmaktaydı. Farklı amaçlara yönelik hayır kurumları kurulmuştur. Geliri olan vakıflar; kültür, eğitim ve sanat konusunda da önemli hizmetler yapmışlardır.

Osmanlı Devleti Mısır'da imar çalışmalarına büyük önem vermiş; yollar, köprüler, camiler, medreseler inşa etmiştir. Ancak kültür mirası, mimari eserlerle sınırlı değildir; Mısır topraklarında yerleşen Türkler, beraberlerinde, çeşitli sanat kollarını, yeme-içme kültürünü, daha doğrusu Osmanlı uygarlığının bütün unsurlarını bu bölgeye taşımış, yaygınlaştırmış ve günümüze kadar yaşamasını sağlamışlardır.

Mısır'da halen Türk motiflerinin ve kültürünün izlerine rastlamak mümkündür. Mısır'la Türkiye arasında benzerlikler, ortak bir tarih ve ortak kültürel özellikler vardır. Müziklerde, kıyafetlerde ve yemeklerde benzerlik vardır.

Mısır'da giyim biçimlerinden yemek çeşitlerine, musiki icrasına kadar geniş bir alanı kaplayan kültürel etkileşimin temelinde, İstanbul merkezli Osmanlı kültürünün örnek alındığı, adına "İstanbulî" denen üst referans bulunmuştur.

Mısır sarayında Türk kültürünün en dikkate değer etkilerinden birisi de yemek konusunda olmuştur. Türk yemek kültürüne ait birçok unsur bugün Mısır'da gelenek haline gelmiştir; bu çerçevede mutfak kültürüne ait sayısız kavram Mısır kültürüne geçmiştir. Bugün Mısır'da hemen her yerde Osmanlı'dan kalma bir eserle karşılaşmakta o kültürün izleri takip edilebilmektedir. Bu eserler kök salmış ortak bir kültürü temsil etmektedir.

Halk kültürü ürünleri toplumun ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Toplum bilinciyle bu ürünler arasında bir bağ vardır. Bir tarihi olayın toplum üzerindeki etkisinin bilinmesi onu temellendirmekte önemlidir. Halk edebiyatı ürünlerinde tarihi olayın geçtiği zamana ait, yaşayış, düşünüş ve inanışların izleri görülür. Tarihçi kayda geçirilmiş olguları, ulaşabildiği verileri belli bir düzene sokarak anlamaya ve açıklamaya çalışarak tahlil eder, senteze varır (Öz, 1998:53-59).

Her edebî metin, meydana getirildiği dönemin ve çevrenin bir çeşit aynasıdır. Bu anlamda halk şiiri metinlerinde de bazen gerçek, bazen hayali çeşitli ülkeler, şehirler, dağlar, ırmaklar ve benzeri coğrafi unsurlar geçmektedir. Şiirlerde sık sık karşılaşılan ülkelerden biri de Mısır'dır. Mısır, halk şiiri coğrafyası içinde çok konu edilir. Yusuf ile Züleyhâ'nın maceraları Mısır'da geçmiştir. Nil nehri, Bağdat, Şam, Kenan Vadisi, Yusuf Mısır'la bağlantılıdır. Birkaç örnek verelim:

Görmeyen can Yûsuf'ın Ken'an'ı bilmez kandedür
 Öz vücûdı Mısır'nun sultanı bilmez kandedür
 Ahmet Sârban

Yusuf'u kardeşi kuyuya attı
 Hakk'ın emriyle bezirgan tuttu
 Züleyha ardından eteğin yırttı
 Mısır'a sultan oluşuna ne dersin?
 Âşık Bilal Ceylan

Gürcistan ilinden amana kaldı
 Şam ile Halep'ten bir şikâr aldı
 Aslı Polatoğlu Mısır'dan geldi
 Bıyıklı Yusuf'um yanımda gerek
 Âşık Koroğlu (Öztelli,1984:71)

Yüz sürelim evliyânın yoluna
 Gevher haktır âşıkların diline
 Yusuf sultan iden Mısır iline
 Mürvet günahımız bağışla Sultan
 Pîr Derviş Hatayî

Sultan Selim cülûsunda
 Salâ dedi de yürüdü
 Gidelim Mısır'a doğru
 Yola dedi de yürüdü
 Âşık Bahşi (Köprülü 1962:109)

Yine büktük İspanya'nın belini
 On dört beyzâdeyle aldık malını
 Hoş eğlenir idin Mısır yolunu
 Hele ettiklerin bulmuş ol senin
 Âşık Gedâ Muslu (Köprülü,1962:111)

Âşık Hüseyin'im böyle nazm olur
 Sallanma sevdiğim sana göz olur
 Mısır'ı Bağdat'ı versen az olur
 Âşıkın bahşişin ver Acem kızı

Âşık Hüseyin (Karaburç,1995:82)

Vatanın Mısır'ı tarım diyarı
 Ak altın haznesi buğday ambarı
 Korunsa olmaz mı birazcık bari
 Taş ile doluyor Çukurova'mız

Âşık Halil Karabulut (Sakaoğlu,1987:117)

Göllerde kuğular olur
Göğüs ak kara benlidir
Mısır'da çok zengin vardır
Kölesi kara değil mi

Karacaoğlan (Yener, 1973:37-38)

Ahmet Yusuf ile kuyuya indi
Köle diye Mısır iline vardı
Züleyha işinde Hak sabır verdi
Zindanlarda onun kalbi delindi

Âşık Ayşe Çağlayan (Kaya, 2000:336)

Vehhâbi Destanı

1813 yılında meydana gelen ve Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılan Vehhabilerin ayaklanması için 19. yüzyılda âşıklar destanlar söylemişlerdir. Bunların en ünlüsü Âşık Esrâri'nin söylediği Vehhâbi destanıdır. Âşık Esrâri 19.yüzyılda İstanbul'da yaşamıştır. Hayatı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz.

Âşık Esrâri'nin bu destanı yaklaşık 170 - 175 yıllık bir metnin dil ve edebi-estetik değeri kadar, tarihi bir olayın halk edebiyatına yansması açısından da önem taşır. Ayrıca bu destan Osmanlı döneminde yaşanan tarihi bir olayla ilgili olarak âşığın ve halkın düşünceleri âşığın yaşadığı zamanın belirlenmesi açısından da önemlidir (Bayrı, 1973 : 28-38).

Destana konu olan Vehhâbi, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Necidli Abdülvehhab oğlu Mehmet'tir. Şam'da dini eğitim gördü, kendi düşüncelerini taşıyan bir mezhep kurdu. Bu mezhebe bağlı olanlara Vehhabiler adı verildi. Vehhabiler, pek çok Sunni, Şii ulemayı, halktan binlerce kişiyi kılıçtan geçirdiler. Kuran ve Hadisler dışındaki kaynakları biat kabul ettikleri için dini, tarihi ve edebi eserleri parçaladılar, İslam büyüklerini ve ashabın mezarlarını yıktılar. Vehhabilerden Abdülaziz, halifeliğini ilan etti. Kerbela, Taif, Mekke, Medine ve Hicaz'ı alıp yağmaladılar. Vehhabi Abdülaziz kendini Necid hükümdarı ilan etti.

II. Mahmut 1810'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı isyanı bastırmak üzere Mısır'a vali olarak yolladı. Mehmet Ali Paşa oğulları, Ahmet Tosun Paşa, Kâmil İsmail Paşa ve İbrahim Paşalarla 1813'te isyanı bastırdı. Vehhabiler'in komutanı Suud oğlu Abdullah ve etrafındakiler yakalanarak İstanbul'a gönderildi. İsyancılar İstanbul'da idam edildi (Bayrı, 1973: 28-38; Sevensil, 1965: 262- 266; Pala, 1989: 509; Öztelli, 1976: 189-193).

Vehhabi Destanı, Osmanlı'nın isyancı Vehhabilerin tarihî olaylarını konu etmeleri yönüyle halkın tarihi olaylara ne kadar duyarlı olduğunun bir göstergesidir. Destanda adı geçen Mehmet Ali Paşa, Vehhabi, Ahmet Tosun Paşa, Sultan II. Mahmut, Bonapart gibi kişilerin gerçek kişiler olduklarını tarihi kaynaklar doğrulamaktadır. Yalnız destanda adı geçen Şeyh Osman ve Delibaş Mustafa Bey'le ilgili bilgi bulamadık. Hicaz, Mısır, Arabistan, Bağdat, Yemen, Cidde, Mekke ve Basra gibi yer adları, isyanın geçtiği yerlerdir.

Vehhabi destanında , Hicaz'ın Vehhabilerce alınıp yağmalanmasının halkı derinden etkilediğini, öğreniyoruz. Âşık Esrari Osmanlı askerlerini kurda kaplana benzeterek över. Âşığa göre hükümdar sahib-i devlettir. Destan Vehhabilerin yenildiğinin anlatılmasıyla son bulur. Âşık son dörtlükte bu destanı yazma amacının bu savaşı övmek olduğunu Mehmet Ali Paşa'nın sözünün eri olduğunu, bu savaşın tarihe yazılmasının gerektiğini, destanın Hicaz'ın fethi üzerine yazıldığını söyleyerek destanı bitirir.

Destan-ı Vehhâbî

Vaktine hazır ol dayan Vehhâbî
Hicaz'ı görmeğe arzumanım var
Ol Hakk'ın beytine yüzüm sürmeye
Yaradan'la böyle ahd amanım var

Vehhâbî de der ki gelüp yorulma
Mısır kapusunda bir seyranım var
Deryadan karadan dahi yetiştim
Arabistan üzerine bir tufanım var

Vehhâbî de der ki işleri sezdim
Bağdat'tan Yemen'e urbanı yazdım
Senden evvel Bağdat valisini bozdum
Acem sınırında bir nişanım var

Mehmet Paşam der ki açıldı nusret
Vurun gazilerim vermeyin fırsat
Adımızı duysun ol sahip devlet
Sultan Mahmut gibi adil hanım var

Vehhâbî de der ki çektiğim zahmet
Var imiş Osmanlıda hakk(a) bir heybet
Aman sahip(i) devlet eyle merhamet
Hakıpaye geldim bir amanım var

Esrari medh bu cengi bari
Gazi Mehmet Paşam sözünün eri
Yazın tevarihe bu cengi bari
Hicaz'ın fethine bir destanım var

(Baki dua) Âşık Esrârî

Sonuç ve Öneriler:

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği 1517 yılından sonra özellikle Kahire'de yapılmış olan camiler, medreseler, zaviye, hankâh, saray, han, hamam, sebil ve su kanalları

gibi bir çok eserden hala ayakta kalanları Türk döneminin izlerinin bölgede devam ettiğini göstermektedir. Bunların kitabelerinde Türkçe metinlerin varlığını günümüze kadar muhafaza etmiş olmaları bile bu izlerin ne kadar etkili olduğunu ortaya koyar (Akkuş,1991:383-419).

Mısır'da Türk kültürünün etkileri ve günümüzdeki izleri toplumun her kesiminde karşımıza çıkar (Şeker,2009:2076). Mısır'da Türk kültürü etkileri bölgedeki hatıra ve izlerin kaybolmaya yüz tutmuş olmasına rağmen hala, belge vesika, mimari eser ve benzeri bir çok kaynağın ve malzemenin var olduğunu ortaya koymaktadır.

Ortak Türk- Mısır halk kültürünün tarihi derinliği vardır. Bu ortak kültür evrensel kültüre çok önemli katkılar yapabilecek zengin bir kültürdür. Ortak Türk-Mısır halk kültürlerini sağlıklı değerlendirebilmek için tarihi sürecin aydınlatılması için tarih çalışmalarını da birlikte yürütmek gerekir.

Türkler ve Mısırlılar belli alanlarda ortak kültür değerleri yaratmışlardır. Uluslar arası toplantılarda, bu ortak kültür değerlerinin araştırılması gündeme getirilerek, çözümler üretilmelidir. Geniş coğrafyaya yayılmış ortak kültür kaynaklarını araştırmak, kültür varlıklarını incelemek için neler yapılabileceği sorularına yanıt aranmalıdır. Bütün bu çalışmaları yapabilmek için yetişmiş kadrolara ve bunları koordine edebilecek bilimsel kuruluşlara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu konuda araştırmalar yapmak için kültürel ilişki protokolleri imzalanmış, bu konudaki çalışmalarda belli bir mesafe alınmış ama bu yeterli olmamıştır.

Ortak Türk – Mısır halk kültürü araştırmalarında belirli problemler üzerinde "odaklanmış" araştırmaların yapılması amaçlanmalıdır. Her yıl belli bir alana yönelik toplantılar düzenlenerek bu konular aydınlığa kavuşturulmalıdır. Yapılacak çalışmalarla, ortak geçmişe sahip Türk-Mısır sosyal ve kültürel yapısı ortaya çıkacaktır.

Ortak Türk - Mısır halk kültürüyle ilgili konularda ortak yayınlar yapılmalıdır. Günümüz halkbilimi anlayışının ham malzemelerin toplanarak ileride değerlendirilmesi gibi bir lüksü yoktur. Bilgi üretilmeli, bulgular topluma sunulmalıdır. Bilgi teknolojisi ortak halk kültürü alanında kullanılarak "metin bankası" oluşturulmalıdır. Bu konudaki yazılım programları desteklenmelidir. Programlama alanında çalışanların ortak çalışmaları gerekir. Türk- Mısır ortak mirası olan tarih, kültür ve sanat değerlerinin korunması ve geliştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalı ve tedbirler alınmalıdır.

Tarihi miras, kültür, tüm bu zenginlikler, güzellikler hepimizindir. Bunlar aynı zamanda insanlığın da ortak malıdır. Halk kültürü ürünlerinin uluslararası ilişkilerde kullanılması kültürel mirasın yaşatılıp evrensel kültüre kazandırılmasına katkı sağlayacaktır. Kültür, ulusları birbirlerine yakınlaştırmakta, insanların barış ve hoşgörü içinde yaşamalarının temelini oluşturmaktadır.

Bu sempozyumun amacı, bu ortak mirasa sahip olma bilincini edinmektir. Bu sempozyumda ortak Mısır kültürünün insanlığın ortak kültürel mirasına katkıları incelenip tartışılmıştır. Bu sempozyum binlerce yıllık geçmişe sahip Türk-Mısır kültürünün duygu ve davranış kalıpları bilgi, sanat ve beceri birikimi, kendi varlığı hakkındaki tarih bilinci ve ulus olma sürecindeki sosyal ve kültürel yapısı üzerinde fikir edinmemizi sağlamıştır.

Bu sempozyumda Türk - Mısır kültürünün belli sorunları üzerine yoğunlaşıldı. Yeni açılımlar ve çözümler üretilmesine ön ayak olundu. Gelecek yıllarda aynı coşkuyla buluşmak dileğimizdir.

Kaynaklar

AKKUŞ Mehmet, 1991, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler” Vakıflar Dergisi, 22, Ankara

BAYRI, Mehmet Halit, 1973, Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar, Burhaneddin Basımevi, İstanbul.

BİROL, İnci Ayhan (2001), Osmanlı Sanatı (Tezhip-Minyatür), Avrupa'ya İlk Adım Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

ESEN, Ahmet Şükrü, 1991 Anadolu Destanları Kültür Bakanlığı Yayınları, Acar Yayıncılık, İstanbul.

FEDAİ, Harid, 1989 Vehhabi İsyanı Üzerine İki Destan, IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Tebliğler, Eskişehir.

FIĞLALI Ethem Ruhi, 1996 Önsöz , Ali Abbas ÇINAR, Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla.

HASAN, Hamdi, 1986, "Üsküp Üniversitesi ve Halk Kütüphanesindeki Cönklerde Türk Destanları, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.Cilt, Feryal Matbaacılık, Ankara.

KAYA, Doğan (2000) Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi Yayınevi İstanbul.

KOZ, M. Sabri, 1979, “Âşık Esrârı Maddesi”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, Cilt 3. İstanbul.

ÖZ , Mehmet 1998, Osman Turan’ın Tarih Metodolojisi Tarihçi ve Tarih İlişkileri, Ankara.

ÖZDEMİR, Fuat, 1991, Anadolu Destanlarının Biçimleri ve Çeşitli Temaları, Anadolu Destanları, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara.

ÖZTELLİ, Cahit, 1976, Uyan Padişahım, Milliyet Yayınları , Baha Matbaası, İstanbul.

PALA, İskender, 1989, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınevi, Ankara.

SEVENGİL, Refik 1965 Ahmet Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri Atlas Kitabevi Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.

ŞEKER, Mehmet, 2009, “Tunus’ta Türk Kültürünün Etkileri Üzerine”, 6. Uluslararası Türk Kongresi Bildirileri Ankara